

O‘ZBEK TILINING G‘ALLAOROL TUMANI SHEVASIGA OID AYRIM SO‘ZLAR TAHLILI

Ubaydullayev Alisher Abdusalomovich

filologiya fanlari nomzodi, dotsent,

Mizo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti

a.ubaydullayev@nuu.uz

ANNOTATSIYA

Maqolada o‘zbek tilining G‘allaorol tumani Kashshof qishlog‘i shevasida faol qo‘llanuvchi ayrim so‘zlar adabiy tildagi va mavjud shevalardagi so‘zlar bilan qiyoslanib, tahlilga tortilgan hamda bu to‘g‘rida fikr-mulohazalar yuritilgan. Shuningdek, dialektidagi leksik birliklar “Devonu lugotit turk” va o‘zbek shevalariga qiyoslangan. Misollar tahlilida taqqoslash, qiyosiy-tarixiy kabi bir qator lingvistik usullardan samarali foydalangan.

***Kalit so‘zlar:** Kashshof qishlog‘i shevasi, dialektologiya, qipchoq lahjasi, leksik xususiyatlar, so‘zlashuv nutqi.*

ANALYSIS OF SOME WORDS OF THE UZBEK LANGUAGE RELATED TO THE DIALECT OF GALLAOROL DISTRICT

ABSTRACT

In the article, some words of the Uzbek language actively used in the dialect of Kashshof village of Gallaorol district are compared and analyzed with words in the literary language and existing dialects, and comments are made about it. There are also compared lexical units in the dialect to “Devonu Lugotit Turk” and Uzbek dialects. There are effectively used a number of linguistic methods such as comparison, comparative-historical in the analysis of examples.

***Key words:** Kashshof village dialect, dialectology, Kipchak dialect, lexical features, colloquial speech.*

KIRISH

Millatimiz g‘ururi va iftixori bo‘lgan ona tilimizning sofligini saqlash, dunyo miqyosida rivojlantirish uchun muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan chiqarilgan qarorlarning ahamiyati kattadir. Har bir xalqning o‘zligini namoyon etuvchi milliy va umuminsoniy qadriyatlari bo‘ladi. Til shaxs va jamiyat salohiyati hamda madaniyati saviyasining o‘ziga xos belgisidir. Ma’rifatparvar adib Abdulla Avloniyning “Har bir millatning dunyoda borlig‘ini ko‘rsatadurgan oyinai hayoti til va adabiyotidir. Milliy tilni yo‘qotmak - millatning ruhini yo‘qotmakdur” degan hikmatli so‘zlari yurtning istiqboli tilda ekanligini chiroyli isbotlaydi. Darhaqiqat,

millatning yuzi, yurtning istiqboli uning tilida, unga bo'lgan hurmatda o'z aksini topadi. Tilimizni ilmiy asosda rivojlantirishga qaratilgan tadqiqotlar, tilning o'ziga xos xususiyatlariga bag'ishlangan ilmiy-ommabop maqolalar, o'quv qo'llanmalar, yangi-yangi lug'atlar va darsliklar ko'plab nashr etilayotgani jamiyatimizning ziyoli insonlarini, kelajak avlodning tafakkurini yuksaltirishga o'z hissasini qo'shmoqda. Ma'lumki, mutaxassislar tomonidan e'tirof etilgan jonli xalq tili - bu sheva. Shevada shu xalqning hayoti va madaniyati to'liq o'z aksini topadi. Shevadagi jozibadorlik va ta'sirchanlikni ba'zan adabiy tilda yetkazib berish qiyin.

Bilamizki, til egasi nutq uchun qulay birlik izlaydi, fikrini oson, ta'sirchan va tushunarli yetkazish so'zlovchining asosiy maqsadi hisoblanadi. Shu bois adabiy tildagi birliklar shevalarda turli o'zgarishlarga (fonetik, leksik, grammatik o'zgarishlar) uchrashi mumkin. Tilning sofliğini saqlash borasida yurtimizda ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda. Bu boradagi ishlarga davlat siyosati darajasida ahamiyat qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21- dekabrda "O'zbek tilining davlat tili sifatida nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5850-sonli Farmoni ijrosini ta'minlash maqsadida 2020-2030-yillarda o'zbek tilini rivojlantirish hamda til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi qabul qilindi. Mazkur konsepsiyada tilimizning bugungi holati tanqidiy tahlil etilib, uni bartaraf etish bo'yicha aniq chora-tadbirlar yo'nalishi aniq ko'rsatib berilgan. Xususan, turli sohalardagi ko'plab atamalarni o'zbekchallashtirish, yangi atamalarga mos muqobil so'zlarni topish, sheva so'zlarini o'rganishni yanada takomillashtirish, tilimiz sofliğini ta'minlash uchun zaruriy choralarni ko'rish belgilangan. Bu esa tilshunos, shevashunos olimlar va tadqiqotchilardan bajariladigan ilmiy tadqiqot ishlarida til sofliğini ta'minlash borasidagi ishlarga alohida ahamiyat qaratishi zarurligini ko'rsatadi.

Bugungi kunda fundamental fanlar, zamonaviy kommunikatsiya va axborot texnologiyalari va shu kabi o'ta muhim sohalarda ona tilimizning qo'llanish doirasini kengaytirish, sohalardagi atamalarni o'zbekchallashtirish, muqobili bo'lmagan tushunchalarga shevalarimizdan mos so'zni tanlash, turli qiyosiy va etimologik lug'atlar nashr etish, zarur atama, tushunchalarni ilmiy asoslash hamda ommallashtirish, shuningdek, o'zbek tili leksikasini ilmiy asosda har tomonlama o'rganish va rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'zbek tili leksikasini sheva so'zlari bilan boyitish masalasiga jiddiy ahamiyat qaratish zarur. S.Ashirboyevning ta'kidlashlaricha, shevalar to'xtovsiz rivojlanib boradi, bu esa shevalarning doimiy ravishda nazariy jihatdan o'rganib borishni taqozo etadi va ilmiy-nazariy ahamiyatini keltirib chiqaradi.[S.Ashirboyev, 2021: 8]. O'zbek

sheva va lahjalarini o‘rganish hamisha dolzarb hayotiy ehtiyoj hamda zaruratni hosil qiladi. Tilimiz turkiy tillar ichida ko‘p lahjaliligi bilan ajralib turadigan, shevalari bir-biridan keskin farqlanadigan tillardan biridir. O‘zbek shevalarining leksikasini o‘rganish hozirgi kundagi dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Xususan, o‘zbek tili qarluq, qipchoq va o‘g‘uz lahjalariga mansub shakllarga ega bo‘lib, asosan qipchoq lahjasiga kiruvchi Jizzax viloyati G‘allaorol tumani Kashshof qishlog‘i shevasi boshqa shevalardan fonetik, leksik, morfologik jihatlariga ko‘ra sezilarli darajada farq qiladi.

Qipchoq shevalarini ilmiy-nazariy jihatdan o‘rganishda Professor X.Doniyorovning Samarqand viloyati sharqiy hududi shevalarining etnogenetik va lingvistik xususiyatlari bo‘yicha olib borgan ilmiy tadqiqot ishlari e‘tiborga molikdir. Olimning “O‘zbek xalqining shajara va shevalari” (1968), “O‘zbek tilining jlovchi dialektlarini adabiy til bilan qiyoslab o‘rganish”, “Eski o‘zbek tili va qipchoq dialektlari”(1977), “Qipchoq dialektlarining leksikasi”(1979) va V.Egamovning “O‘zbek tilining G‘allaorol shevasi”(1955), H.G‘ulomovning Jizzax shevasi kabi bir qancha ilmiy va monografik tadqiqotlar yaratilganligini alohida ta’kidlashimiz lozim.

O‘zbek tili shevalarini atroflicha o‘rganish faqat lingvistik xarakterga ega bo‘libgina qolmasdan, balki o‘zbek xalqining shakllanish tarixini, ya’ni uning etnogenetik jarayonini aniqlashda asosiy o‘rin egallaydi. O‘zbek tilining qipchoq lahjasiga kiruvchi G‘allaorol tumani shevasida ko‘p asrlilik tarixiy taraqqiyotni aks ettiruvchi juda ko‘p til faktlari mavjud, bu esa mazkur shevani har tomonlama tarixiy va qiyosiy jihatdan o‘rganishni taqozo etadi. Xususan, M.Koshg‘ariy “Devonu lug‘otit turk” asarida tilshunoslikning ko‘plab sohalarini qamrab oldi. Unda turkiy tillar, xususan, o‘zbek tilining fonetik, leksik, grammatik, dialektal xususiyatlariga doir muhim ma’lumotlar aks etgan.

G‘allaorol tumani Kashshof qishlog‘i shevasini kuzatishlarimiz natijasida shunga guvoh bo‘ldikki, “Devonu lug‘otit turk” asari leksikasi bilan bugungi o‘zbek shevalarida qo‘llanilgan ba’zi so‘zlar o‘rtasida yaqinlik va ba’zi farqlar borligini, lekin bu ularni bir-biridan ayiruvchi emas, balki yaqinligini ifodalovchi tafovutlar ekanini ko‘rsatdi. Buni quyidagi misollarning qiyosiy tahlilida ham kuzatish mumkin.

Ötrük(Ötürük)- leksemasi Kashshof qishlog‘i shevasida **yolg‘on** ma’nosida istifoda qilinadi. Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk” asarida **ötrük** so‘ziga quyidagicha izoh beriladi: **ötrük** – hiylagar, aldamchi, ayyor, yolg‘onchi:

Ötrük ötün ağırlayu yüzgä baqar,

Elkin taşub bermiş aşığ başqa qaqar.

Erlarning hiylakori, pasti, baxili qoldi, mehmon uning oldida o‘g‘ridek ko‘rinadi, musofir mehmonga yeydigan narsani minnat qilib, bergan narsasi bilan mehmonning

boshiga uradi (qoqadi) (I, 82). Hozirda mazkur soʻzning Qirq, Qoʻngʻirot shevalarida *oʻtryrk//oʻtryk//yotrik*, Surxondaryo, Qoʻngʻirot shevalarida **otrik** fonetik variantlari “yolgʻon” maʼnosini anglatishi “Oʻzbek xalq shevalari lugʻati”da eʼtirof etilgan: *otrik* səlləmə, adam bolaman desəḥ (OʻXShL, 55). [B.Abdushukurov, 2021:180]. Mazkur leksema Kashshof qishlogʻi shevasida bugunda aynan shu maʼnoda faol qoʻllanishda boʻlib, *otruk* soʻzi koʻpincha *oshshak* soʻzi bilan juft holda nutqda qoʻllaniladi. *Oshshak* - gʻiybat. Voʻshshak (Joʻsh) yolgʻon. Vushak (Laqay) gʻiybat. [OʻXShL, 62 bet] **Oʻtirik** - yolgʻon. OʻTILdagi izohi: qarang. oʻtruk. [4-tom, 2008: 177].

Qöniq(qönäq)- soʻzi ham shevada “mehmon, toʻyda keladigan mehmon, toʻylarda beriladigan kichik ziyofat” kabi maʼnolarda faol qoʻllanadi. Mazkur leksema DLT, QB asarlarida ham ayni maʼnoda qoʻllanganligini kuzatish mumkin. “Qutadgʻu bilig” doston matnida *qonuq* (*qon+(u)q*) soʻzi “mehmon” maʼnosini bildirgan:

Nelük arsiqar sen aya öldäçi

Özüñ iki künlük qonuq boldäçi .

Nimaga magʻrurlanasan, ey oʻluvchi,

Oʻzing ikki kunlik mehmon boʻluvchi(san) (QBN, 1972: 3482).

Bu soʻz “Devonu lugʻotit turk”da “*mehmondorchilik, ziyofat*” maʼnosida qoʻllangan. Oʻgʻuzlardan boshqa qabilalar tilida bu soʻz “uy egasi yoqtirmagani holda, birov uyida turish” maʼnosida qayd etilgan (DLT, III, 351). Hozirda Qashqadaryo, Surxondaryo shevalarida “*mehmondorchilik, toʻylarda beriladigan kichik ziyofat*” maʼnolarida qoʻllaniladi.[M.Xolmurodova, 2021:194]

Kön - leksemasi shevada *teri* maʼnosida ishlatiladi: *patinkaning köni jomon ekan*. M.Koshgʻariyning “ishlov berilmagan teri”ning **kön**, aksincha, “ishlov berilgan teri”ning esa **qoyuš** istilohi bilan ifodalanishi xususidagi taʼkidi muhim ilmiy-ijtimoiy ahamiyat kasb etishini taʼkidlash lozim (M.Koshgʻariy, 1963: 154)[H.Dadaboyev, 2021: 160]

Jir - lekemasi ham oʻrganilayotgan shevada **yogʻ**(shevada **moy** leksemasi ham ishlatiladi) maʼnosida faol qoʻllanadigan shevaga xos soʻzlardan biri hisoblanadi. A.Rustamovning “Soʻz xususida soʻz” kitobida taʼkidlanishicha, “**jir**” soʻzi tilimizda “yogʻ”, “moy” maʼnosini anglatadi. Ozgʻin kishiga nisbatan “Bunga hech jir bitmayabdi” yoki “Buning hech jiri yoʻq” degan iboralar shu mazmundan kelib chiqqan (Oʻzbek tilidagi “jir”da “jurnal” soʻzidagi kabi “j” talaffuz qilinadi) (Shukurov, 2018:312). Shunisi qiziqki, rus tilidagi “**жир**” soʻzi asli bizning tilimizdagi ayni shu “jir” soʻzining oʻzidir. Chunki “jir” soʻzining turkiy soʻz ekanligi

Mahmud Koshg'ariyning lug'atida qayd etilgan: ashichta jir yo'q – qozonda yog' yo'q [DLT, I, 313].

Älqindī - so'zi shevada *“kir sovunning ishlatilishi natijasida qolgan eng kichik bo'lagi”* ma'nosida ishlatiladi. Mazkur leksema Mahmud Koshg'ariyning “Devonu lug'otit turk”asarida quyidagi ma'nolarda kelgan: a) tamom bo'lmoq: **alqindī nāḡ** - narsa butunlay tamom bo'ldi; b) vafot etmoq: **er alqindī** (DLT, I, 255); s) “yo'qotmoq, so'ndirmoq”: yaliḡuq urulmiš qap ol, aḡzi yazilib alqinur - odam bolasi puflab shishirilgan mesh kabidir; og'zi ochilsa, el uni yo'qotadi, so'ndiradi (DLT, I, 204).

Töl - ushbu so'z shevada “hayvonlar, qo'y va echkilarning bolalsh, ko'payish mavsumi” ma'nosini bildiradi. “Devonu lug'otit turk”asarida o'g'uzcha **töl** leksemasi “hayvonlar, qo'y va echkilarning bolalsh mavsumi”ni ifodalagan. **Töl** zoonimi Samarqand, Qashqadaryo va Surxondaryodagi qipchoq shevalarida ham hozirda faol qo'llanib kelmoqda.

Kömäč - leksemasi qishloq shevasida *cho'qqa ko'mib pishirilgan non* (kepakdan tayyorlanib cho'qqa ko'mib pishiriladi va qoramolga beriladi) ma'nosida istefoda etiladi. Ushbu so'z M.Koshg'ariyning “Devonu lug'otit turk”asarida ko'mib pishirilgan non **kömäč** (ДЛТ, I, 341) deb nomlangan. Shuningdek, asarning 51-sahifasida ushbu leksemaning **kömdi** fe'lidan yasalgani izohlanadi. Mazkur leksema Alisher Navoiy asarlarida ham aynan yuqoriagi semada qo'llanilganini kuzatish mumkin: *Yana tutmač va umač va kömäč va talḡanni türkčü ayturlar* (АНАТИЛ, II, 151). Tahlil qilinayotgan so'z hozirgi kunda Surxodaryo qipchoq shevalarida ham ayni ma'noda qo'llaniladi.

Kirpi - shevada adabiy tildagi **tipratikon** so'zi o'rnida faol qo'llanadi. Mazkur leksema bugunda Xorazm shevasida **tipratikon** so'zi o'rnida **kirpi** so'zi ishlatilib, bu so'z turkiy tillarda ham ayni ma'noda qo'llaniladi.[N.Axmedova, 2021:187] “Devonu lug'otit turk”asarida ham ushbu so'z uchraydi: kirpi– tipratikon, kirpi; oqlug' kirpi - tipratikonning juda katta xili [M.Koshg'ariy, 2017: 167]. “O'zbek tilining etimologik lug'ati”da **kirpi** so'zi qadimgi turkiy tilda mavjudligi, hozirda sheva so'zi ekani, **kirpi** - ko'p tikan ma'nosini bildirishini aytib o'tiladi [Sh.Rahmatullayev, 2000: 210].

Tämäqsäv - leksemasi *“ochko'z, ishtahasi o'ta karnay”* ma'nosida qo'llanadi. Ushbu so'z “Devon”da ham ayni *“ochko'z, ishtahasi o'ta karnay”* ma'nosida izohlanadi.

Quyida adabiy til, mavjud shevalar hamda Kashshof qishlog'i dialektida o'zaro shakliy jihatdan farqlanadigan, lekin mazmuni bir tushunchani anglatadigan leksemalardan ba'zilarini misol keltiramiz.

Kashshof qishlog'i shevasida	Mavjud shevalarda	Adabiy tilda
Äläqän	kaft (Sayram) kaft; a:ya (Urganch, Xiva, Xonqa, Hazorasp)	Kaft
Älächä	jundan qo'lda to'qilgan palos; (Xorazm) jun yoki paxta solib tikilgan to'shak	Palos
Äbjir	Abjil (Qirq, Qashqadaryo)	Chaqqon.
Äqrin	Axir, asta-sekin (Beruniy)	Axir
Äbdästä	abdasa (Toshkent); avdasta (Andijon); avtista (Farg'ona).	Oftoba
Äbjo'sh	Qaynagan suvga botirib olib quritilgan mayiz (Urganch, Xiva, Shovot)	Qaynagan suv
Ädävür	kuy, ohang (Qirq)	Ko'p
Äjvä	Ajuva I (Sayram) hajv, masxara; II (Shimoliy Xorazm) iflos, yomon.	Masxara qilmoq
Äkis	-	O'jar, qaysar
Barak	Barak (Buxoro, Janubiy Xorazm) bo'rak (Shimoliy Xorazm);	Chuchvara
Badik (oq badik)	Badik I (Qoramurt) duduq, tilichuchuk; II (Qarnoq) etn. alas (kasalni o'rtaga olib, ashula aytib davolash).	Kasallik nomi
Bo'tan	boshqa, o'zga, ayrim (O'g'iz, Qipchoq)	Boshqa, alohida
Bo'tana (suv)	Bo'tana (Toshkent, Jo'sh)loyqa.	Loyqa suv
Bog'ona	Bag'ana I (Shimoily Xorazm) boya, hali; II(Shimoily Xorazm, Qovchin)qorako'l teri	Boya, hali
Gavaz	Gavaz (Qashqadaryo) yirik qoramollar	Katta, yirik qoramol.
Gajir	Gajir-jangari, qaysar, o'jar(Qirq, Qashqadaryo)	Gajir-jangari, qaysar, o'jar
Dav	katta, baquvvat odam. (Sayram, Tulkibosh, Chimkent, Turkiston).	Katta, baquvvat odam.

Dī:m	Jim (Urganch, Xonqa)	Jim
Dovur	-	Qadar, -gacha. O‘TIL dagi izohi: Dovur I ko‘m. (j.k bilan) 1. Qadar, -gacha.
Tuyur	-	To‘g‘ram, burda. O‘TIL dagi izohi: Tuyur shv. bo‘lak, burda.
Taraddi	-	Tayyorgarlik
Uyqash	-	O‘xshash, hamohang
Uvuz	Yangi tuqqan sigir sutidan tayyorlanadigan ovqat turi. Og‘iz (Toshkent); Og‘izlog‘ (Yuqori Qashqadaryo)	Og‘iz suti
Övüshtä	avishmaq I (Hazorasp) rahm qilmoq, yuragi (ichi) achishmoq; II (Ggurlan, Yangibozor)ortmoq, artib qolmoq	Almashmoq
Övüshtä	Oldi-berdi. Og‘ishta (Qashqadaryo) qarz. Olim (Andijon) nasiya	Oldi-berdi
Jävlük	hamma, barcha, yoppasiga.(Qirq, Qashqadaryo) yoppasiga, yaxlit.	Hamma, barcha, yoppasiga

Misollardan ko‘rinadiki, o‘rtada uzoq muddat bo‘lishiga qaramay qiyosiy tahlilga tortilgan so‘zlarning aksariyati bugun o‘zbek adabiy tilida qo‘llanmasa-da, mavjud shevalarimizda faol ishlatilib kelinmoqda. Ushbu leksemalarning ba‘zilari ma‘no o‘zgarishiga uchragan bo‘lsa, ayrimlari fonetik o‘zgarishlar bilan hozirgi adabiy tilda istifoda qilinmoqda. Bu esa, tilimiz, shevalarimiz va xalqimizning tarixiga borib tutashadi. Bugun yoshlarimiz deyarli o‘zaro shevada emas, balki, adabiy tilda muloqot qiladilar. Sheva so‘zlarining o‘ziga xos go‘zalliklarini shahar va viloyatdan ancha uzoqda bo‘lgan chekka qishloqlarda uchratish mumkin. Fonetik va leksik jihatdan o‘ziga xos bo‘lgan Kashshof qishlog‘i shevasi monografik tadqiqot olib boruvchi yoshlarni kutmoqda.

XULOSA

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, Kashshof qishlog‘i shevasi viloyat va tumanlararo qiyoslanganda, leksik jihatdan ham o‘ziga xos bo‘lib, shakliy tuzilishidan rang-barangdir. Shevadagi leksemalarning ayrimlari bir xil ma’noda

ishlatilsa, ayrimlari ma'no kengayishi yoki torayishiga uchragan holda hozirgi kungacha yetib kelganligi ma'lum bo'ldi. Tilimiz boyligi sanalgan sheva va lahjalarimizdagi so'zlarni yozib olib, bu orqali adabiy tilimizni yanada to'ldirib, boyitib borish dialektologiya fani oldida turgan dolzarb masalardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. S.Ashirboyev. O'zbek dialektologiyasi. –Toshkent. 2021. -B. 8.
2. Б.Абдушукуров. “Девону луғотит турк” ва ўзбек тили шевалари. “O'zbek shevalari tadqiqotlari: amaliyot, metodologiya va yangicha yondashuv” mavzusidagi Respublika ilmiy-nazariy konferensiyasi materiallari (Professor Samixon Ashirboyev tavalludining 75 yilligi munosabati bilan tashkil etilgan),- Toshkent, ToshDO'TAU, 2021-yil, 22-may.180-bet.
3. M.Xolmurodova. “Qutadg'u bilig”dagi nodir turkiy so'zlar. “O'zbek tilini dunyo miqyosida keng targ'ib qilish bo'yicha hamkorlik istiqbollari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. -Toshkent, ToshDO'TAU, 2020-yil 19-20-oktabr. 194-bet.
4. X.Дадабоев. “Махмуд Қошғарийнинг “Девону луғотит турк”асарида қўлланган қўл-оёқ кийимлари номлари. “O'zbek shevalari tadqiqotlari: amaliyot, metodologiya va yangicha yondashuv” mavzusidagi Respublika ilmiy-nazariy konferensiyasi materiallari (Professor Samixon Ashirboyev tavalludining 75 yilligi munosabati bilan tashkil etilgan),-Toshkent, ToshDO'TAU, 2021-yil, 22-may. 160-bet.
5. N.Axmedova. O'zbek tilining xorazm shevasiga oid ayrim so'zlar tahlili. “O'zbek shevalari tadqiqotlari: amaliyot, metodologiya va yangicha yondashuv” mavzusidagi Respublika ilmiy-nazariy konferensiyasi materiallari (Professor Samixon Ashirboyev tavalludining 75 yilligi munosabati bilan tashkil etilgan),-Toshkent, ToshDO'TAU, 2021-yil, 22-may. 187-bet.
6. Ш.Раҳматуллаев. Ўзбек тилининг этимологик луғати(туркий сўзлар) Университет. -Тошкент, 2000.
7. Махмуд Қошғарий, Девону луғотит-турк / Таржимон ва нашрга тайёрловчи С.М. Муталлибов. Т. I-III. – Тошкент: ФАН,1960-1963.
8. Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати. I-IV. – Тошкент: ФАН, 1983-1985.
9. Ўзбек халқ шевалари луғати. – Тошкент: ФАН, 1971.